

Hatırat
Kitaplığı

BABAM SULTAN ABDÜLHAMİD

AYŞE OSMANOĞLU

BABAM SULTAN ABDÜLHAMİD
Ayşe Osmanoğlu

TİMAŞ YAYINLARI | 3179
Hatırat Dizisi | 34

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIM
Ravza Kızıltuğ

6. BASKI
Eylül 2013, İstanbul

15. BASKI
Ekim 2019, İstanbul

Bu hatırat ilk olarak 1956 yılında *Hayat* mecmuasında tefrika hâlinde neşredildi.
Daha sonra 1960'da Güven Yayınevi, 1986'da Selçuk Yayınları
ve son olarak da 2009'da Selis Yayınları tarafından yayımlandı.

ISBN

ISBN 978-605-08-1202-2

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi
Avcılar/İstanbul
Telefon: (0212) 412 17 77
Matbaa Sertifika No: 44451

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ	7
ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ	9
ÖNSÖZ	11
BİRİNCİ BÖLÜM: BABAM VE YILDIZ SARAYI	13
İKİNCİ BÖLÜM: KENDİ HAYATIM VE HATIRALARIM ..	109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEŞRUTİYET DEVRİ.....	129
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SELÂNIK'TE ALÂTİNİ KÖŞKÜ'NDE DOKUZ AYLIK HAYATIM.....	159
BEŞİNCİ BÖLÜM: YENİDEN İSTANBUL'A GELİNCEYE KADAR VE GELDİKTEN SONRA BABAMIN HAYATI.....	199
ALTINCI BÖLÜM: İKİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİD HAN'IN ZEVCELERİ VE ÇOCUKLARI.....	255
YEDİNCİ BÖLÜM: CEMİL PAŞA'YA CEVAP.....	275
ALBÜM VE BELGELER.....	291
İNDEKS	309

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Kıymetli babamız Osman Nami Osmanoğlu'nun 2010 senesinde vefat etmesinin ardından eşi ve kızları olarak, annesi Ayşe Sultan tarafından yazılan ve uzun süredir baskısı olmayan *Babam Sultan Abdülhamid* adlı hatıratın yayımlanması sürecini devam ettirme kararı aldık.

Tarihî anı türündeki bu eser imparatorluk tarihinin son dönemleriyle ilgilenen yeni okurlar, hakikatin peşine düşen tarihçiler ve tarihseverler için bir başvuru eseri niteliği taşıyor.

Yeni baskısı Timaş Yayınları tarafından yapılan bu değerli eserin hem kendi zamanında hem de günümüzde büyük bir hükümdar olduğuna inandığımız, büyük babamız Sultan II. Abdülhamid'in daha iyi anlaşılmasına katkı sağlarnasını umut ediyoruz.

Timaş Yayınları'na bize verdikleri destekten ötürü teşekkür ederiz.

**Mediha Şükriye, Fethiye Nimet, Ayşe Adile, Gül Nur ve
Ayten Sofia Nami Osmanoğlu ve eşi Rotraud Nami Bey**

7 Ağustos 2013

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Vasıfları ve hasleti; hata ve günahları; sevap ve ihtişamıyla milletimizin mazisi Türk'ündür.

Yirmi sekiz yıl (1924-1952) gurbette çile çektikten sonra vatanımıza avdet eden annemiz Ayşe Osmanoğlu (1308-1310/10 VIII 1960) “Babam Abdülhamid” ismi altında hatıralarını yazıp, bunları önce *Hayat* mecmuasında tefrika suretiyle, sonra da kitap olarak neşretmiştir (1960). Ne yazık ki, kitabının uyandırmış olduğu alakaya tam şahit olamadan Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

Kısa süre içinde bu kitap, Sultan İkinci Abdülhamid'e veya devrine dair son senelerde çıkan Türkçe ve yabancı dildeki hemen her eserin bibliyografyasında yer alarak, âdeta klasik müracaat kitabı olmuştur.

Üçüncü baskısı Selçuk Yayınları'nca yapılan bu kitabın üzerinden yıllar geçip mevcudu tükenmesinden sonra Selis Yayınları'nın yeniden neşretmek istemesi bizi memnun etmiştir.

Ebediyete karışmış ve yeni nesillerimize “masal” mazimizin unutulmuş bazı vasıf ve hasletlerini aydınlatacak yeni dipnotlar ve resimler ilâve edilmiştir. İlâve ettiğimiz notlar (N) işaretiyle belirtilmiştir.

İtinâlı bir Türk-İslam terbiye ve tahsili görmüş; sanatkâr ruhlu; iyi resim çizen; alafranga besteler yapmış olan; güzel piyano çalan; esasen kuvvetli olan hafızasını son gününe kadar muhafaza eden

ÖNSÖZ

Ben, Ayşe Osmanoğlu, İkinci Abdülhamid'in onuncu evladı ve kızlarının altıncısı olarak 1887'de İstanbul'da, Yıldız Sarayı'nda dünyaya geldim. Annem, Müşfika Dördüncü Kadınefendi'dir.

Gözlerimi hayata açtığım günden bu âna kadar tatlı ve mesut günler de yaşadım, acı ve elemli zamanlar da geçirdim. Her insan gibi, saadetle felaketi yapan ve talih denilen takdire inanıyorum.

Hakiki bir Türk terbiyesi ve sağlam bir dinî itikad ile büyüdüm. Türk oğlu Türk Osman Gazi neslinden geldiğimi hiçbir zaman unutmadım ve büyük ecdadımın memlekete, millete yaptıkları hizmetlerden doğan iftiharını daima kalbimde taşıdım.

Otuz seneye yakın, aziz vatanın hasret acısıyla Fransa'da meyas bir hayat geçirdikten sonra sevgili memleketime kavuşmuş olmaktan dolayı kendimi ne kadar bahtiyar hissettiğimi söylemek ihtiyacımdayım. Bu büyük sevin-

Ayşe Osmanoğlu

ce bugünkü Cumhuriyet hükümetimizin adalet ve şefkatiyle nail olduğumuz için şükranlarımı arz etmeyi bir vecibe sayıyorum.

Ailemizin genci ve ihtiyarı, bu otuz yıllık zaman içinde Türk milletin selâmet ve saadetine dua etmeyi hayat düsturu saymışlar, Türk oğlu Türk olduklarını unutmuyarak mukadderata tâbi olmuşlardır.

Hatıralarımı yazmaktan maksadım sevgili milletime bir küçük yadigâr bırakmak, sarayda geçen hususi hayatımızı hikâye etmek ve tarihimizin son devirlerinde yaşadığım ve şahidi olduğum vukuatı bildirmekle ufak bir hizmette bulunmak arzusudur.

Bu hatıraların tarihe de bir hizmet olacağını söyleyen aziz ahabplarımın verdikleri kuvvet ve arzu üzerine hatıralarımı, bildiklerimi, gördüklerimi, işittiklerimi yazmaya karar verdim.

Son nefesime kadar milletimin, vatanımın ebediliğine ve saadetine dua etmek en büyük, en mukaddes borcumdur.

Tanrı Türk milletini ve Cumhuriyetimizi daima korusun ve payidar etsin...

BİRİNCİ BÖLÜM

BABAM VE YILDIZ SARAYI

BABAMIN TİPİ

Rahmetli babam orta boylu idi. Saçı ve sakalı koyu kumraldı. Saçları tepeden dökülmüştü. Etrafta gür saçları vardı. Burnu yüksekti: Osmanlı Hanedanı'nın alâmetini taşıyan biçimde idi.

Gözleri tahrirli yeşil ile mavi arası elâ idi. Gözlerinin etrafı biraz halkalı idi. Bakışları gayet zeki ve hassastı. Kaşları kalın olmayıp yine Osmanlı Hanedanı'na mahsus bir tipte idi. Kuvvetli zekâsını gösteren alnı açık ve yüksekti. Dudakları ne kalın, ne inceydi. Yüzü beyaz ve pembeliğe meyyaldi. Vücudu ise yüzünden daha beyaz olup âdeta fildişi gibiydi. Göğsünde ve kollarının üzerinde biraz tüyler vardı. Elleri orta büyüklükte ve biçimli, ayakları da ne küçük, ne büyüktü.

Sesi tatlı, kalın ve gürdü. Söz söylerken dinlemek zevki duyulurdu. Fikirlerini ve meramını fevkalâde bir ifade ve nezaketle anlatmaya muktediri. Hareketlerinde padişahlık vakar ve halâveti görülürdü. Hülâsa: Tipi tamamiyle Osmanlı Hanedanı'nın tipi idi.¹

BABAMIN GİYİNİŞİ

Daima sade giyinir ve hiçbir hususta âlâyışten hoşlanmazdı. Haremde koyu gri renkte elbise giyer, aynı renkte palto kullanırdı.

¹ Bakınız: Abdurrahman Şeref, *Sultan Abdülhamid-i Sâni: Süret-i Hal'i*, (İstanbul 1918, Hilâl Matbaası), s. 3.

Griyi çok sevdiğinden bu renk âdeta ona mahsus gibiydi. Resmî günlerde, tabii, üniforma giyerdi. Elçileri ve paşaları hususî olarak kabulünde siyah yahut koyu lacivert elbise ve palto giyer, aynı renkte boyunbağı kullanırdı. Pek nadir olarak tek bir inci iğne ve yahut sade bir platin iğne takardı. Ya düz platin, yahut düz altın çifte kol düğmesi kullanırdı.

Marangozhanesinde çalıştığı, resim çizdiği ve boya ile uğraştığı zamanlar kahverengi kadife pantolon ve kolları sıvalı gömlekle çalışırdı.

Gecelikleri hep beyaz ketenden, dize kadar gömlek gibi ve iki tarafı yırtmaçlı idi. İcap ettiği zaman bu gömleğin üzerine pantolonunu çekip geceliğe beyaz kumaştan boyunbağı takar ve yahut açık renk bir boyunbağı bağlar, ceketini giyer, kimi kabul edecekse bu suretle kabul ederdi.

Bazı gecelikleri beyaz yünlü kumaştan pijama gibi idi. Mendilleri beyaz ve kısmen de renkli ketendendi. Fantezi yeleklerini, bütün gömlek ve çamaşırlarını Paris Elçisi Münir Paşa² yaptırıp gönderirdi. Avrupa'dan gelen bu çamaşır ve yeleklerden pek genç işi bulduklarını oğullarına hediye ederdi.

Ömründe uzun gömlek ve hırka giymemiştir. Sabahları yataktan kalkar kalkmaz, kahverengi kaplı samur kürkünü arkasına alarak hamama gider, çok soğuk havalarda bu kürkü elbisenin üzerine geçirerek öyle otururdu.

Mendillerini gayet temiz kullanırdı. Küçük tülbentler kestirip bunları kullandıktan sonra yaktırırdı. Yatak takımları da hep beyaz ketendendi.

Düz sarı renk bir ağaçtan yapılmış bir bastonu vardı. Bunu yalnız sarayın bahçesine çıkarken eline alır, başka zaman kullanmazdı.

2 Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa (1859-1939) bu vazifesine ek olarak Bern ve Brüksel elçilikleri de yapmıştır. (N)

Giydiği kunduralar çizme gibiydi ve biraz da topuklu idi. Bunları kunduracıbaşıya diktirirdi. Selânik'ten geldikten sonra bu kunduraları kardeşlerimizin ikincisi ve erkek kardeşlerimin en büyüğü olan Mehmed Selim Efendi birader diktirip gönderirdi. Bu kunduraların üzerine, çamurdan korunması için başka bir kundura daha geçirilirdi. Vaktiyle ava giderken bu çizmelerin daha uzununu giyer, ata binerken de mahmuz takarmış. Her sabah kalkıp da hamama giderken içi beyaz deri rugan terlikler giyerdi. Fakat gece yatıncaya kadar kimse kendisini terlikle görmezdi. Çorapları beyaz yün ile ipek karışık ve kısa konçlu idi. Yazın beyaz pamuktan çorap giyerdi.

Günde üç dört defa abdest alır, namazını muntazaman kılardı. Seccadesi Hereke fabrikasında yapılmış bir halı idi. Nereye giderse kolaylıkla götürülürdü. İpekli üzerinde namaz kılmak caiz değildir derdi. Tesbihi daima cebinde idi. Yeşim taşıydı. Parmağına yüzük olarak altın üzerine beyaz bir akik taş takardı. Başka bir yüzük taktığını kimse görmemiştir. Bu yüzükle tesbihi şehzadelik zamanında Şeyhülharem Hacı Emin Paşa kendisine Mekke'den getirip hediye etmiş, o zamandan ölünceye kadar tesbihi cebinde, yüzüğü parmağında taşımıştır. Bu yüzük şimdi annemin parmağındadır.

Şehzadelik zamanından beri kullandığı büyük bir kronometre altın saati de daima yeğinin cebinde bulundurmayı âdet edinmişti.

Cumalık elbiseleri, büyük üniformaları, takacağı nişanlar ve kılıcı, esvapçıbaşının dairesinde saklanırdı. Giyeceği zaman Selâmlık Odası'na getirip hazır ederlerdi. Kendisini esvapçılar giydirirlerdi.

BABAMIN ANNESİ

Babam, annesinden bahsettiği zaman: “Zavallı anneciğim pek genç yaşında gitti; hayali daima gözümün önündedir; onu hiç unutamadım; beni çok severdi; hasta olduğu müddetçe karşısına oturtup yüzüme bakmakla iktifa ederdi; öpmeye kıyamazdı; Allah rahmet eylesin.” derdi.

Büyükanem Tirimüjĝan Kadınefendi, iki Őehzade, bir sultan anası olmuştur. İlk evladı “Naime Sultan” olup 1843 Mart’ında iki buçuk yaşında iken çiçek hastalığından ölmüştür. İkinci evladı babamdır. Üçüncüsü de Őehzade Mehmed Abid Efendi olup 1848 Mayıs’ında aŐaĝı yukarı bir aylık iken ölmüştür. Babam, kız kardeşimiz Naime Sultan’la biraderimiz Mehmed Abid Efendi’ye bu kardeşlerinin isimlerini vermiştir.

Tirimüjĝan Kadınefendi, sarayın eski kalfaları arasında inceliĝi, nezaket ve güzelliĝi ile meşhurdu. Kendisini bilenler yeşil elâ gözlü, açık kumral ve gayet uzun saçlı, beyaz Şeffaf tenli, naif endamlı, ince belli, eli ayaĝı çok güzel bir kadın olduğunu söylerler. Őapsıh kabilesinden olduğunu sarayda memleketlisi olan eski Çerkez-kalfalar anlatırlardı. Babam da Őapsıh kızlarına: “Bizim validenin soyu” derdi.

Zavallı büyükanamız genç yaşında verem olarak eski Beylerbeyi Sarayı’nda hava tebdilinde iken ölmüştü. Naif vücudu ile üç evlat sahibi olması ve arada da bazı kayıpların bulunması onu bu hastalığa maĝlup etmişti. O zamanki tedavi Őartlarının bugünkü gibi olmadığı da malumdur. Hava tebdili için Beylerbeyi Sarayı gibi deniz kıyısındaki bir yerin seçilmesi de buna delildir.

Babam, Naime hemşiremizin gözlerini ve benim ellerimi, annesinin gözlerine ve ellerine benzetirdi.

Büyükbabam Sultan Abdülmecid Han’ın diĝer zevcelerini de, tıpkı büyükanemiz gibi, ancak hikâye olarak dinlemiŐizdir. Bunlardan gördüklerimiz: Babamın anneliĝi olan Perestü Kadınefendi ile amcamız Süleyman Efendi’nin annesi Serfiraz ve merhum halamız Naile Sultan’ın annesi Őâyeste Hanımefendilerdir. Bunlar çok yaşamıŐlardır.

Büyükbabamın bütün haremleri Çerkez’dir. Saraya Rum ve Ermeni cinsinden bir kadının girdiĝi ne görülmüŐ, ne de iŐitilmiŐtir. Böyle olduğu hâlde babamın Őahsî düşmanları, annesinin Çandır adında bir Ermeni kadını olduğunu söylemiŐlerdir. Bu iddiayı ilk

defa ortaya atan, *Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı* adlı eserin sahibi Ahmed Sâib'dir.³ Saray hayatını bilmeyen saf halkı bununla kandırarak babama karşı bir düşmanlık doğurmaya kalkmıştır. Sultan Abdülmecid'in bütün haremelerini, padişah zevcesi oldukları için ihtimal asil sayan ve Türk milleti, bir Ermeni'den doğmuş olan Sultan Hamid'i aşağı görür düşüncesiyle uydurulan bu yalana tutunmamışsa da dedikodu hâlinde söylenmekten de geri kalmamıştır. Fakat Osmanlı sarayının son devrini, usul, âdet ve ananesiyle bilenler bunun imkânsız olduğunu ve ancak hayal mahsulü bulunduğunu çok iyi takdir ederler.

BABAMIN ANNELİĞİ

Annesi öldüğü zaman küçük bir çocuk olan babamı büyüten ve ona analık eden Perestû Kadınefendi, babam padişah olduğu zaman “Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat-ı Seniyye” unvanını almıştır. Gençliğinde fevkalâde güzel olduğu, ihtiyarlığında dahi belliydi. Büyükbabamın bütün kadınları gibi Çerkez olup Ubuh kabilesindedir. Ufak tefek, narin, şeffaf beyaz tenli, mavi gözlü, altın gibi sarı saçlı, eli ayağı gayet güzel bir kadındı. Pek nazik tavr u harekete malik olmakla beraber vakar ve halâvetiyle de valide sultanlığa hakkıyla lâyık olduğu görülürdü. Bu muhterem kadının nuranî çehresi, nezaketi, inceliği, zarafeti herkesin kalbine hürmet ve muhabbet ilka eder, bütün saray halkı tarafından son derece sevilirdi. Gayet ahenkli bir sesle, fakat yavaş ve az konuşurdu.

Babam, Sultan Aziz'le Sultan Murad'ın annelerinin devlet işlerine karışmalarının devlet gibi Hanedan için de asla hayırlı neticeler vermemiş olduğuna kani bulunduğundan tahta çıkışının ertesi günü analığının elini öperek: “Siz annesizliğimi bana bir gün hissettirmediniz. Nazarımda öz annemden farkınız yoktur ve mevkiiniz

3 Ahmed Sâib, Rus ordusunda subayken Türkiye'ye gelip Osmanlı ordusuna alınan bir Çerkez'dir. Sırf, babamdan umduğu derecede ikbal göremediği için ona düşman olmuş ve Mısır'da onun aleyhinde *Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı* adlı kitabını yazıp yayınlamıştır. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a gelmiş ve 1920-1921 yıllarında ölmüştür.

Valide Sultan mevkiidir. Sarayda da valide sultanlığın bütün hak ve salâhiyetlerine sahip olacaksınız. Fakat devlet işlerine müdahaleye kalkıp şunun bunun himayesini üzerinize almaktan ve rütbe ve memuriyet heveslilerine delâletten katiyen çekinmenizi bilhassa rica ederim.” demiş, Perestû Kadın da ölünceye kadar babamın bu arzu ve iradesine riayetkâr kalmıştır. Kadınlarıyla ikballeri, evlenip şehirde daire sahibi olmuş kızları da bu hususta daima kendisi gibi hareket etmek yoluna gitmişlerdir.

Merasim günlerinde ağır kumaşlardan dört etekli entari giyer, “Hânedân-ı Âl-i Osman Nişanı”nı, “Şefkat” ve “Mecidi” nişanlarını göğsüne takar, kınalı saçlarının üzerine dantel gibi gayet nadir oyalarla işlenmiş, kalpak biçimi hotoz giyer, “Valide Tacı” denilen zümrütlü iğneyi takar, iki yanına da aynı parçalardan zümrütlü iğneleri koyardı.

Dört eteğin ikisini önüne, ikisini yanlarına takardı. Belinde, ya aynı kumaştan veya şaldan kuşak bulunurdu. Ayağına beyaz güderiden pabuçlar giyerdi. Sağ elinin serçe parmağında kıymetli bir yakut yüzük bulunurdu. Başka bir şey takmazdı. Bu elbisenin üzerine sırma işlemeli bir ceket geçirilirdi. Buna sarayda “salta” derlerdi.

Merasim dışında iyi kumaşlardan uzun tek etekli entari giyer, üzerine aynı renkte salta geçirir, oyalı hotozunu takardı. Küçük ve narin vücuduna rağmen bu hâliyle azametli ve halâvetli görünürdü.

Sarayın dahilî işleri kendisine aitti. Fakat Valide Sultan kimseyi zerre kadar incitmek istemez, işlere karışmaz, hak ve hakkaniyet arar, gayet dindar ve mutekid olduğundan ibadetle vakit geçirirdi. İyi ve yüksek ahlâk sahibiydi. Bu sebeple yoksullara, muhtaçlara yardımda bulunurdu.

Kendisini görmeye gittiğimiz zaman, padişahın huzuruna nasıl giriyorsak onun da yanına öylece girer, karşısında otururduk. Bize nasihatlerde bulunur, iltifat ederdi.

Perestû Kadınefendi'nin Maçka'da evi vardı. Vaktiyle Sultan Aziz kendisine ihsan etmişti. Bu ev şimdi mekteptir. Babam, padişah

olmadan üç gün önce bu eve gitmiş, oradan Topkapı Sarayı'na gidilerek biat edilmiştir. Büyükannem bu evi pek severdi. Ara sıra oraya gitmek ister, babam da annesinin mutlaka sarayda bulunmasını istediği için izin vermez, "Rica ederim, gitmesin." diye haber gönderirdi.

Babam, her cuma günü, analığının da Selâmlık resminde bulunmasını pek isterdi. Büyükannem bazen gizlice, selâmlıktan sonra evine kaçardı. Babam bunu öğrenince, derhal saraydan araba ile yaverler gider, büyükannemi getirirlerdi.

Büyükannem hasta olunca da evine gitmek isterdi. Yine bir gün babamdan gizli evine gidip orada ölmüştür. Babamın buna pek canı sıkılmış, çok üzölmüştü. Fakat ölüme karşı gelinir mi? Bu ölüm dolayısıyla sarayda uzun zaman matem tutuldu. Yerinin boşluğunu hepimiz duyduk. Bir hafta nöbet muzikası çalınmadı. Bu suretle muhterem büyükannemiz aramızdan ayrılmış oldu. Şâzelî Tekkesi'nde ve Hamidiye Camii'nde ruhuna mevlüd okundu. Kendi yaptırmış olduğu Eyüp'teki türbesine gömüldü. Ölümünde yaşı 80 kadardı.

Babam, büyükannemizin Maçka'daki bu konağını Meclis-i Mebûsân reisi olan Ahmed Rıza Bey'e tahsis etmiş, bütün mobilya ve eşyalarını da ona bahşetmiştir.

Babam Sultan Abdülhamid Han'ın anneliği Perestû Dördüncü Kadınefendi'nin dedem Abdülmecid Han'la evlenmesine ait işitiğim hikâye, biraz masallaştırılmış olsa bile tarihî hakikatleri de sakladığından, anlatmadan geçemeyeceğim:

Dedem Abdülmecid Han'ın halası ve Sultan Birinci Abdülhamid Han'ın kızı Esmâ Sultan, İstanbul tarafındaki muhteşem sarayında debdebe içinde yaşadığı hâlde en büyük isteği bir evlada sahip olma arzusuna eremediğinden mahzun bir hayat geçirirmiş. Nihayet manevî evlat sahibi olmaya karar vererek Çerkez Ubuh kabilesinin asilzadelerinden birinin kızını almayı düşünüp anne ve babayı razı etmiş ve bir yaşındaki bu fevkalâde güzel, sarışın bebeği evlat

edinmiş. Bu çocuk pek hafif, narin ve ince hareketli olduğundan Perestû adını vermiş. Bu kelime Farsça'da kırlangıç manasınadır. Farsçası, "Piristû" şeklinde ise de sarayda bazı kelimeleri değiştirerek söylemek âdet olduğundan "Perestû" hâline gelmiştir.

Bu çocuğa, Esmâ Sultan'ın sarayındaki bütün cariyeler hanımsultan muamelesi ederler, huyu ve ahlâkı da pek güzel olduğundan çok severlermiş. Esmâ Sultan, pek sevdiği bu kızın tahsil ve terbiyesine de itina etmiş.

Dedem Abdülmecid Han, şehzadeliği zamanında halasını ziyaret mutadında olduğu için ara sıra gider, konuşurmuş. Padişah olunca da bu ziyaretler devam etmiş. Bir bahar günü yine halasını ziyarete giden Abdülmecid Han, Harem bahçesinden geçerken o sırada 14 yaşlarında olan Perestû'yu görmüş. Uzun altın saçları omuzlarına dökülmüş, firuze gözlü genç kız birdenbire karşısına çıkmış. Őaşıran ve hayran kalan Abdülmecid Han, bu peri kızına kim olduğunu sormuşsa da padişahı tanımayan kız cevap vermeden kaçmış. Padişah, rastladığı kalfalardan da sorduğu hâlde bu kızını öğrenemeyince halasının yanına çıkmış, fakat akli fikri kızda olduğundan belli şekilde dalgınmış. Esmâ Sultan, onun bu dalgınlığını görünce sebebini sormuş. Sultan Mecid de peri kızını anlatmış. Hala Sultan meseleyi derhal anlamakla beraber: "Cariyelerden biri olsa gerek." diye cevap verip bütün kızları huzura getirmiş. Bundan maksadı bu kadar güzel kızıdan birini belki Padişah beğenir de Perestû'dan vazgeçer düşüncesi imiş. Fakat Sultan Mecid'in bunlara bakmadığını ve âdeta üzgün bir tavır aldığıını görünce Hazine Ustâ'ya: "Perestû, Arslanıma kahve getirsin." emrini vermiş. Biraz sonra saray âdeti üzere tepsi ve askı ile Kahveci Ustâ'nın yanında olduğu hâlde kalfalar arasında Perestû da girerek askının içindeki güğüm-den mineli ve pırlanta işlemeli zarfı olan fincana kahveyi dökmüş ve küçük altın tepsi ile Padişah'a sunmuş. Sıraya durup âdet üzere, Padişah kahvesini bitirinceye kadar ayakta beklemiş. Zarflı fincanı Padişah'ın elinden alarak çıktıktan sonra hala ile yeğen baş başa kalmışlar. O zaman Abdülmecid Han, halasının ellerine sarılarak

bahçede gördüğü peri kızının bu olduğunu söyleyip onu halasından istemiş. Esmâ Sultan: “Oğlum! Bu kız benim evladımdır. Onu düğün dernekle evlendirip büyük bir kimseye vermek için bir yaşından beri baktım. Mürüvvetini görmek isterim. Buna ahitliyim.” demiş. Padişah da: “Halacığım! Benden büyük kime vereceksin? İstedığın gibi düğün dernekle ben alırım. Ne arzu edersen yapmaya hazırım.” cevabını verip direnmiş. Hala Sultan nihayet razı olmuş. Bir hafta içinde Esmâ Sultan’ın sarayında âdet vechile merasimle nikâh kıyılmış. Padişah’ın vekilleri nikâhta bulunmuşlar. Bir hafta sonra da Esmâ Sultan’ın gümüş kaplamalı arabasına inci işlemeli kırmızı elbisesiyle tacıyla, duvağıyla bindirilip saraya getirilmiş. O zaman Abdülmecid Han, Topkapı Sarayı’nda imiş. Muhteşem üniforması üstünde, sorgucu başında olduğu hâlde gelini Harem dairesinin büyük kapısında karşılamış. Koluna girerek sarayın Hünkâr Sofası’na getirmiş. Evvelden hazırlanmış olan gelin köşesine oturtmuş. O zaman dedemin evlatları küçükmüşler. Sultan Mahmud’un kızları sultanlar ile kadınlarından hayatta olanlar gelmişler. Hatırlı kimselerin haremleri de bu törene katılmışlar. Dedemin ve gelinin geçtiği yollara altın paralar serpilmiş. Abdülmecid Han’ın haremünde erkek kıyafeti giyen kırk kişilik bir muzıka bandosu varmış. Bunlar, marşlar çalmışlar.⁴ Sultan Mecid’in diğer zevceleri de bulunup paralar serpmişler. Akşama kadar ince sazla vakit geçirilmiş. Şerbetlerden sonra ziyafet verilmiş. Sarayda fevkalâde bir düğün olmuş. Akşam, usulü üzere zıfâ odasına girilmiş. Esmâ Sultan, gelin ve güveyin alınlarından öpüp dualar ederek evine dönmüş. Böylece kızının mürüvvetini gördüğü için Allah’a hamd etmiş. Bu suretle hem dedemin, hem de büyük halamın arzuları yerine gelmiş.

Ahlâkı da kendisi kadar güzel olan Perestû Kadınefendi daima kibirsiz; fakat vakur, şefkatli ve merhametli olarak yaşamış, ibadetle

4 Kalfalardan kurulmuş olan bu bando takımı Muzıka-i Hümayun kıyafetiyle sarayda çalarlardı. Bunlar dedemin son zamanına kadar devam etmiştir. Hususî İtalyan hocalardan ders alırlardı. Dolmabahçe Sarayı’nda meşkhane çalışırlardı. O tarihlerde İtalyan musikisi sarayda çok rağbet görmüştür.

vakit geçirmiş, yoksullara yardım etmiştir. Allah kendisine evlat vermemişe de, yukarıda da anlattığım gibi babama annelik ederek Valide Sultan mevkiine yükselmiştir.

Bu muhterem annemin pek çok defa elini öpüp duasını almak bana da nasip olmuştur.

Kendisi, hayatında Eyüp'te yaptırmış olduğu hususî türbesinde yatmaktadır. Sandukasının üzerindeki örtüye kadar kendi hazırlatmıştır. Türbeyi yaptırırken babam kendisine yardımda bulunmak istemişe de kabul etmemiş ve: "Ebedî evimi kendim hazırlayacağım; sevabı, günahı bana ait olsun." demiştir.

BABAMIN KÜÇÜKLÜĞÜNE AİT HATIRALAR

Asıl büyükanamız olan Tîrimüjgân Kadın, oğlunu, yani babamı bir ana şefkat ve sevgisinin son derecesiyle severmiş. Kızının acısını gören bedbaht ana, kendisini oğluna hasretmiş ise de amansız bir hastalığa müptelâ olduğunu bildiğinden ve sevgili evladının bir mürüvvetini göremeyeceğini düşünerek oğlunu bahtiyar edebilmek için elinden geleni yaparmış. Belki bir gün tahta çıkar diye küçük yaşından itibaren gayet kıymetli hediyeler alır, eşyalar hazırlarmış. Babam gerek saltanatı zamanında ve gerekse daha sonra ölünceye kadar kullandığı altın kahve tepsisiyle altın tuzluğa: "Annemin yadigârı," derdi. Bu tepsiyi Kahvecibaşı Ali Efendi, nasılsa Selânik'e bile getirmişti.

Annesinin hastalığı müddetince babam her gün Beylerbeyi Sarayı'na gidip onu görür, sonra Dolmabahçe Sarayı'na dönermiş. Tîrimüjgân Kadın, oğlunun bu ziyaretleri sırasında, karyolasının önünde duran kırmızı kadife minderlerin altına bir kese lira çeyreği, bir kese de gümüş kuruşlar koyar, "Arslanım, şu minderlerin altında bakalım ne bulacaksın?" dermiş. Babam bu paraları bulunca pek sevinir, sevgili evladına doyamayacağını bilen talihsiz anne de onu nasıl eğlendireceğini düşündüğünden ancak oğlunun sevincini görmekle kalbinin elemelerini tahfif edermiş. Dolmabahçe Sarayı'na giden oğlunu yine görmek için ertesi günü beklermiş.

O zaman bütün şehzadelerin yanında akağalardan birer cüce bulunmuş. Babamın da İbrahim Efendi adında bir cücesi varmış. Babamı hem eğlendirir, hem de onun üzerine çok müteyakkız bulunmuş. Bedbaht ana her sabah bu adama: “Evladıma dikkat et; sana emanettir.” diye tembihte bulunmayı da hiç unutmazmış. Beraberce saraya gelip sarayın rıhtımında beyaz sarıklı ve önlüklü muhallebici Mehmed Ağa’nın: “Mehmed kulunuz geldi. Mahallebici... Bicibici...” diye nağmeli bir sesle bağırmasını duyarlar, o koca tablayı içeriye getirtip bütün bendegâna dağıttırır, kendisi de kardeşleriyle beraber yermiş.

Babamın o zaman güzel bir midillisi varmış. Ona binip sarayın bahçesinde dolaşır, İbrahim Efendi de arkasından koşarmış. Anasının ölüm gününe kadar bu böyle devam etmiş. Nihayet felaket günü gelip çatmış. Anasının öldüğünü biraz saklamışlar ise de yavaş yavaş hisseden babam bu ilk acıyı bütün derinliği ile anlamış (1853).

Sultan Abdülmecid, babamı yanına getirtip bağrına basmış: “Ağlama oğlum! Allah’ın emrine karşı gelinmez. Senin hem anan, hem de baban benim.” diyerek gözlerinden, yanağından öpüp teselli etmeye gayret etmiştir. Büyükbabamın babama: “İçli evladım.” demesi bundan dolayı imiş.

Bir ay kadar sonra, babamın, malını mülkünü idare edecek bir yaşta olmadığını anlayan büyükbabam, onun bakımsız ve başıboş kalmaması için bir analığa ihtiyacı olacağını nazar-ı dikkate alarak kadınlarının arasında en değerlisi olan, dindarlığı, ağırbaşlılığı ve gün görmüslüğü ile sarayda şöhreti bulunan Perestû Dördüncü Kadınefendi’yi seçmiştir. Perestû Kadınefendi’nin hiç evlat sahibi olmaması da buna ayrıca bir sebeptir.

Büyükbabam bir gün babamı odasına getirtip karşısına oturtmuş, birçok nasihatler ettikten sonra giydiği harmanisinin altına alarak Dördüncü Kadın’ın dairesine götürmüş, odasına girince: “Bak Kadınım! Sana ne güzel bir evlat getirdim.” diyerek babamı harmaninin altından çıkarmış ve babama: “Bugünden sonra senin anan budur. Öp elini evladım.” demiş. Kadınefendi’ye de: “Allah’tan sonra sana

emanet.” diyerek ona da oğulluğunu öptürmüş. Annesine itaatli olmasını tavsiye etmiş. Babamı kucaklayıp bağrına basan Kadınefendi o günden sonra kendisini hakikî bir anne şefkati ile bakıp ihtimamla büyütülmüştür. Babam da anneliğine daima hakikî bir anneye olan sevgiyle bağlı kalmış, ölünceye kadar hürmette kusur etmemiştir. Anneliğinden bahsederken: “Annem ölmemiş olsaydı o da bana ancak bu kadar bakabilirdi.” derdi.

Daha evvel, 1845’te halamız Cemile Sultan’ın annesi Düzdildil Hanımefendi⁵ ölmüş. Cemile Sultan üç yaşında annesiz kalmıştı. Büyükbabam, Cemile Sultan’ı getirip: “İşte, bir de kız evlat getirdim.” diyerek Perestû Kadın’a emanet etmiş. Bu iki kardeş bir evde büyümüşler, çocukluklarını birlikte geçirmişlerdir.

Büyükkannemiz Tîrimüjân Kadın, ortaklarının arasında en çok Perestû Kadınefendi’yi sever, onu daima takdir edermiş. Üstüne titrediği sevgili oğlunun bir gün olup da bu sevdiği ortağına evlatlık edeceğini elbet bilmezdi. Takdire ne demeli...

BABAMIN HUY VE ÂDETLERİ

Mutadı erken yatıp erken kalkmaktı. Sabahları güneşten evvel kalkıp hamama gider, banyosunu alırdı. Hamamın dış katında oturmak için bir sedir yaptırmıştı. Orada oturup giyinir, sabah namazını oracıkta kılar, sonra kahvaltısını ederdi. Yataktan kalkmadan önce müshil almak mutadı olduğundan sabah kahvaltısını çok hafif yapardı. Hastalığından evvel senelerce Manyezi Hazi almıştır. Hastalığından sonra sinameki tozunu toz şekerle karışık olarak alırdı. Yarım bardak sütü maden suyu ile karıştırıp içerdi. Çitli maden suyunu kullanırdı. Hastalığından sonra Profesör Bergmann’ın tavsiyesi üzerine Almanya’dan Frederik maden suyu getirtmeye başlamıştı. Bu maden sulu süttten biraz sonra kahve ve sigarasını içer, sonra doğruca Harem dairesine geçer, oradan Selâmlık’a çıkar, masasının başına oturup Başkâtip Paşa’yı isterdi.

5 Düzdildil, “Gönül Hırsızı” manasında Farsça bir terkiptir.

Burada tahminen saat on bire kadar resmî işlerle uğraşırđı. Yemek hazır olunca Harem'e geçer, annemle beraber yemeğe otururdu. Yemekten sonra yatak odasındaki şezlonga uzanıp on beş, yirmi dakika dinlenir, yine kalkıp sabahtan kalan işlerini görmek üzere Selâmlık dairesine geçer, çalışmaya başlardı. Öğleden sonraki bu çalışma sırasında Başkâtip'i, yahut İkinci Kâtip'i, vükelâdan bazılarını kabul ederdi. Bu çalışma akşamlara kadar devam ederdi.

Pek yorgunluk duyduğu veya işleri hafif olduğu zaman Harem'e gelir, işte o zaman ailesinden kimleri isterse onlarla görüşürdü. Bazen bizleri de huzuruna celbedip piyano falan çaldırđığı olurdu.

Ekseri akşamlar yemekten sonra bahçeye çıkar, orada paşalarla, beylerle gezer ve bazen Harem'e geçerdi. Bazen marangozhanesinde veya kütüphanesinde çalışırđı.

İşi çok olduğu zamanlar gece yarısına kadar Mabeyin'de kaldığı olurdu. İşi olmadığı zaman yatsı namazından sonra derhal yatak odasına çekilirdi. O zaman anneme bir hazinedar gönderir, gelmesini emrederdi. Annem de gecelik tuvaleti ile babamın dairesine gider, geceyi beraber geçirirlerdi. Müstesna olarak saltanatının yirmi yılı müddetince her gece annemle yemek yemiş ve onunla kalmıştır. Diğer haremlerini saat ve vakitle kabul etmiştir.

Babam saate, vakte pek bağılı idi. Diyebilirim ki her işini bir saate bağlamış, düzgün ve yeknesak bir ömür geçirmiştir. Babam istirahate geçince sarayda bir sükûnet başlardı. Sarayın bahçesindeki kahkaha sesleri işitilmez, piyanolar ve gramofonlar çalınmaz, gürültü patırdı yapılmazdı. Babamın dairesine gürültü aksetmesin diye herkes ses çıkarmaktan çekinirdi.

Harem kapısının önünde İkinci Hazinedar ile onun maiyetinde iki hazinedar yatardı. Selâmlık kapısında da bir musahip nöbetçi ile Seccadecibaşı İzzet Efendi ve Söğütlü Alayı Kumandanı Mehmed Efendi yatarlardı.

Akşam yatak odasına limonata, frenk üzümü veyahut nar şerbeti getirip bırakırlardı. Bazı geceler içerdi.

Gece yatak odasında kitap okuturdu. Ayak ucuna bir paravan konur, Esvapçıbaşı İsmet Bey kitap okurdu. Sonraları Hacı Mahmud Efendi ve Şifre Kâtibi Asım Bey de okumuşlardır. Babam uykuya dalıncaya kadar okurlar, uyuduğunu hissedince yavaşça kalkıp çıkarlardı. İkinci Hazinedar kapıyı kilitlerdi.

Babam: “Başlıca eğlencem musiki dinlemekten ve marangozhanemde çalışmaktan ibarettir. Ancak bunlarla uğraşırken yorgunluğumu hissetmiyorum. Gençliğimde faal bir hayat geçirdiğim hâlde şimdi muattal yaşıyorum. Uykuyu bile rahat uyuyamadığımdan kitap okutmak bana ninni gibi geliyor. Yarısını dinliyor, yarısını dinlemeden uyuyakalıyorum. Aklım takılıp da uykumu kaçırmamın diye ciddi eserler okutmuyorum.” derdi.

İnsanlar çok müfteridir. Bildiklerini, bilmediklerini uydurup söylemekten çekinmezler. Babam hakkındaki iftiraların birisi de onun büyücülüğe, hurafelere inandığı hakkındaki sözlerdir. Mutlak bir iktidara sahip olan babamın büyü yaptırmaya ne ihtiyacı vardı? Ne için ve kimin için büyü yaptıracaktı? Hâlbuki babam doğru ve tam dinî itikada sahip bir müslümandan başka bir şey değildir. Beş vakit namazını kılar, Kur’ân-ı Kerim okurdu. Gençliğinde Şâzelî tarikatına girmişti. Daima camilere devam ettiğini, ramazanlarda Süleymaniye Camii’nde namaz kıldığını, o zamanlar camide açılan sergilerden alışveriş ettiğini hikâye tarzında anlatırdı. Böylece, camide namaz kıldığı günlerin birinde Hamza Zâfir Efendi adında muhterem bir şeyhe tesadüf edip onunla ahbap olmuş, bu tarikata bu suretle intisap etmiştir. Keza, Yahya Efendi Tekkesi’nin büyük şeyhi olan Abdullah Efendi vasıtasıyla dahi Kadirî tarikatına intisap etmiştir.

Şeyh Zâfir Efendi pek muhterem bir zattı. Sarayda herkes tarafından saygı görürdü. Memlekette bir hastalık olduğu zaman tekkede *Buhârî-i Şerif*, *Hizbü’l-Bahr* okunurdu. Babam, *Buhârî-i Şerif*i hususî surette bastırtmış, bütün Müslüman memleketlerine, camilere hediye etmiştir. Bana hediye ve yadigâr ettiği bir nüshasını hâlâ saklarım. Ailesinin diğer fertlerine de bu basımdan birer tane hediye etmiştir.

Babam herkesin namaz kılmasını, camilere devam etmesini çok isterdi. Sarayın hususî bahçesinde beş vakit Ezân-ı Muhammedî okunurdu. Babamın bir sözü vardı: “Din ve fen,” derdi. Bu ikisine de itikat etmek caiz olduğunu söylerdi.

Ebulhüdâ Efendi’ye⁶ gelince: O da babamla aynı tarikata mensuptu. Babam onun zeki bir adam olduğunu bildiğinden kendisini Arap meselelerine dair siyasi işlerde kullanırdı. Yemen ayaklanması sırasında kabile reislerini İstanbul’a davet etmiş, küçük Mabeyin Dairesi’nin önüne tahtını koydurmuş, orada bu reisleri kabul etmişti. Bunlar yüz kişi kadardı. Hepsi birden tuhaf renkli elbiseleriyle sıra ile gelmişler, babamın ellerine, ayaklarına kapanmışlar: “Yâ Halîfe-i Resûl, sana sadık kalacağız.” diye yemin etmişler, “Allahı yansuru Sultân!” diye bağırmışlardı. Ebulhüdâ Efendi sırmalı elbisesiyle ortaya gelerek babam tarafından bunlara Arapça bir nutuk irad etmişti. Bizler de bu kabul resmini Harem pencerelerinden seyretmiştik.

Bu adamların ileri gelenlerinden bazıları Ebulhüdâ Efendi’nin evinde misafir kalmışlar, diğerleri de Zâfir Efendi Tekkesi’nde babam tarafından yaptırılmış olan misafirhanede ikamet etmişlerdi. Bu gibi misafirler bu evlerde otururlardı. Cuma selâmlıklarında camiye gelip namaz kılarlar, Ebulhüdâ Efendi vasıtasıyla atıyyelerini alıp memleketlerine dönerlerdi. Bu Ebulhüdâ Efendi’nin güya babamın baş jurnalcisi olduğu hakkında sözler vardır. Her devrin kendine mahsus bir idare şekli olduğu unutulmamalıdır.

BABAMIN YEMEK ZAMANLARI, SOFRAYA OTURMA TARZI VE YEDİĞİ YEMEKLER

Kilercibaşı Osman Bey önde, İkinci Kilerci Hüseyin Efendi ile üçüncü ve dördüncü kilerciler arkada olmak üzere, sepetli çantalar içine koydukları sofrta takımlarını alırlar ve sırma cepgenli, büyük

6 Şeyh Ebulhüdâ Sayyâdi Efendi (1850-1909) Suriye’de Ma’arratü’l-Nu’mân yakınlarındaki Han Sayhûn’da doğdu. Halep’te din eğitimini gördü. 1879’dan itibaren Sultan Abdülhamid’in yakınındaydı. Rifâi’liğin bir kolu olan “Sayyâdiye” tarikatının kurucusu İzzeddin Sayyâd’ın soyundan gelir. (N)

şalvarlı Tablakârbaşı da başına büyük bir tabla koymuş olduğu hâlde hep beraber Kiler-i Hümayun'dan çıkıp yemek odasının yanındaki taşlığa gelirlerdi. Burada tablayı açılır kapanır bir masanın üstüne koyup sofrayı hazır ederlerdi. İki musahip nöbetçi kapıda beklerdi. Piyatalar, yemek tabakları porselen olup etrafları kırmızı, beyaz altın yıldızlı ve markalı idi. Su takımları da kırmızı markalı idi. Beyaz markalıları da vardı. Bunlar Bakara mamulâtı idi. Annesi Tîrimüjgân Kadınefendi'den kalma altın tuzluk daima önüne konurdu. Onu sofrasında mutlak isterdi.

Çatal, bıçak takımları altındı. Öğle yemekleri saray usulü üzere saat on birde akşam yemekleri de beşte (yani şimdiki saatle 17'de) yenirdi. Yemekleri bu saatlerde yemek, öteden beri sarayın âdetidir. Kilercibaşı, emekdarlardan Sırcemal Kalfa'ya tablayı teslim eder, kendisi de yemek müddetince nöbet odasında beklerdi. Babam ben dünyaya gelmeden önceden başlayarak saltanatının sonuna kadar annemle beraber yemek yemiştir.

Yemek hazır olur olmaz bir hazinedar gelip anneme: "Efendimiz istiyor." derdi. Annem de derhal gider, babamla beraber sofraya otururdu. Babam listedeki yemeklerden hangilerini seçiyorsa onları getirtirdi. Sırcemal Kalfa'nın maiyetinde Feleksû Kalfa dahi hizmet ederdi. Babamın ekseriya yediği yemekler şunlardı: Öğle yemeğinde rafadan yumurta veya tereyağında pişmiş yumurta yahut omlet; koyun külbastısı veya kotlet pane; balıklardan mezigit veya gelincik balığı, bazen börek; tatlılardan kaymaklı kadayıf, sütlaç veya muhallebi, alafranga tatlılardan şarlot. Akşam yemekleri daima hafifti: Et suyu, bazı çorbalar ve yemişlerden ibaretti. Yemişler arasında da çilek, kavun, karpuz ve şeftaliyi tercih ederdi.

Yemekten sonra yine kilerciler gelip sofrayı toplarlardı. Kalan yemekleri nöbet odasındaki bendegân ve musahipler yerdi.

BABAMIN BİZLERLE MÜNASEBET ŞEKLİ VE TERBİYEMİZE İTİNASI

İşleri hafif olduğu zaman, haremlerinden ve kızlarından kimi isterse haber gönderip çağırır, onlarla görüşürdü. Gerek haremlerinin,